

Hoe kunnen departementen met de voorstelling 'Wat doe jij?' aan het werk?

Algemeen wordt ervaren dat de voorstelling 'Wat doe jij?' voor jongeren ontwikkelingsmogelijkheden biedt. Nutsdistricten en Nutsdepartementen kunnen op zoek gaan naar organisaties in hun omgeving, die zich voor het organiseren van voorstellingen 'Wat doe jij?' zouden willen inzetten. Dat kunnen culturele en/of sociale instellingen zijn. Regionale Opleidingscentra beschikken soms over een theateropleiding, waar jonge acteurs een training kunnen krijgen. Ook gemeentebesturen, schooldirecties en -adviesdiensten kunnen worden benaderd om organisatorisch en/of financieel bij te dragen en mee te denken. Particuliere sponsors kunnen geïnteresseerd zijn in het meer bewust maken van jongeren van hun eigen gedrag en dat van anderen. De jongeren zijn de werknemers van de toekomst.

De samenwerking met de Stichting Formaat, Werkplaats voor Participatief Onderwijs in Rotterdam, staat garant voor de kwaliteit van de Jokers, die zich oefenen in het leiden van gesprekken die de bewustwording doen toenemen en de sociale cohesie van een samenleving bevorderen. Ook de SKVR in Rotterdam en het landelijk bureau

van het Nut in Edam kunnen daarbij assisteren. Voor dit project is een speciale brochure ontwikkeld, waarin doelen en inhoud van de voorstelling worden uitgelicht. Deze brochure is te bestellen via het Nut: secretariaat@nutalgemeen.nl of online te bekijken op www.skvr.nl/watdoejij

'Wat doe jij?' en wat doen we verder?

Een insprongvoorstelling voor docenten? Kom naar de Dag van de Leraar 2009. Op 3 oktober 2009 zal in het kader van de Dag van de Leraar, in het Openluchtmuseum in Arnhem, de voorstelling 'Wat doe jij?' worden gespeeld, dit keer als insprongtheater voor docenten! Dan is het de beurt aan docenten om hun talenten te stimuleren en te oefenen.

Uitreiking dr. P.H. Schröderprijs 2009 aan het departement Noord-Beveland

De Schröderprijs wordt uitgereikt aan een Nutsdepartement dat zich op een bijzondere manier onderscheidt. De prijs is genoemd naar dr. Pieter Hendrik Schröder, die zich als ambtelijk secretaris van het Nut van 1946 tot 1965, buitengewoon verdienstelijk heeft gemaakt. Het Nutsdepartement Noord-Beveland heeft dit jaar de dr. P.H. Schröderprijs ontvangen, vanwege de verscheidenheid aan activiteiten en de grote culturele en educatieve betekenis van het departement voor heel Noord-Beveland. Nutsdepartement Noord-Beveland bestaat 167 jaar en brengt jaarlijks een gevarieerd programma van podiumkunsten, muzikale evenementen en lezingen. Dit jaar trekt de vervaardiging van een borstbeeld van Eduard Flipse (1896-1973), componist en bezield dirigent van het Rotterdams Philharmonisch Orkest en de Philharmonie van Antwerpen, de aandacht. De heer Flipse werd geboren in Wissekerke, waar onlangs een straat naar hem is vernoemd. De Schröderprijs, bestaande uit een oorkonde en een aanmoedigingsrijs van €250,- werd in ontvangst genomen door de voorzitter van het departement, de heer P. Hamelink en het bestuurslid mevrouw C. Geelhoed. De Heer Hamelink vertelde een enthousiast verhaal over zijn departement.

V.l.n.r.: Mevrouw C. Geelhoed - bestuurslid departement Noord-Beveland, de heer P. Hamelink - voorzitter departement Noord-Beveland, de heer G.J.C. Schilthuis - voorzitter van het Maatschappijbestuur en mevrouw C.J. Eijgenstein - beleidsmedewerker van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Nutsman van het jaar 2009

De heer prof. dr. J.G.L. Thijssen, schrijver en samensteller van het boek 'Leerzaame Prentjens voor de Jeugd', heeft op 4 april, na afloop van de opening van de tentoonstelling 'Nut'tig leren voor iedereen' in Rotterdam, de Nutspenning met oorkonde in ontvangst mogen nemen. De overweging was dat

Thijssen jarenlang heeft geijverd voor meer bekendheid van de

educatieve Nutsprenten. Dit heeft geleid tot de uitgave van de Nutsprenten als jubileumboek bij het 225-jarig bestaan van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Het eerste exemplaar is aangeboden aan H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden.

Nieuw lid Maatschappijbestuur de heer A.K.D. Boon

Tijdens de algemene ledenvergadering op 25 april is de heer A.K.D. Boon uit Wageningen toegetreden tot het Maatschappijbestuur. Arno Boon is tien jaar secretaris geweest van het departement Wageningen en heeft al enige tijd de vergaderingen als kandidaat-bestuurslid bijgewoond. Hij is de nieuwe penningmeester van het bestuur en daarmee is de vacature van penningmeester, ontstaan sinds het vertrek van mevrouw A. Krabbenbos-Zethoven in 2008, weer vervuld.

Nutsprijs voor Maatschappelijk Betrokken MBO-studenten

Als afsluiting van het jubileumjaar zal in oktober 2009 de instelling van een Nutsprijs worden aangekondigd. Deze prijs voor nieuwe, creatieve en innovatieve ondernemingen of producten zal als stimuleringsprijs worden uitgereikt aan MBO-studenten van 17-23 jaar. De onderneming of het product moet een praktische relatie hebben met de samenleving. De MBO-raad is zeer enthousiast over de door het Nut in te stellen prijs.

De prijs zal publiek worden gemaakt bij de opening van de nieuwe ROC Enschede/Hengelo in oktober 2009. In 2010 zal voor het eerst een winnaar bekend worden gemaakt.

De jury zal bestaan uit leden van het Maatschappijbestuur en de MBO-raad aangevuld met deskundigen.

Voorlopige criteria voor het toekennen van de prijs zijn:

- Een grote maatschappelijke betrokkenheid van activiteit of product;
- Een communicatief vaardige kandidaat;
- Goede praktische toepasbaarheid van de onderneming of het product.

Maatschappij tot Nut van 't Algemeen

2009

Bericht van 't Nut

225 JAAR MAATSCHAPPIJ TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN

Jubileumjaar 2009

Op 16 november 2009 is het precies 225 jaar geleden dat op de Kaasmarkt in Edam een gezelschap kleinstedelingen rond Jan en zijn zoon Martinus Nieuwenhuijzen besloot een genootschap op te richten, dat anders dan andere genootschappen uit die tijd, zich richtte op de gewone man: 'de gemeene man'. Of, zoals Jan Nieuwenhuijzen zelf schreef in een terugblik in 1798: "Ik keerde mijne gedachten af van de hooger geplaatsten en bepaalde dezelve op den zogenaamden gemeenen burger in ons Vaderland. Daar zag ik velen zuchten om en reikhalzen naar wijsheid: maar de weg om tot dezelve te komen, was zo stijl, - moeilijk, - zelfs zo kostbaar - om te beklimmen, dat duizenden den moed lieten zakken, en zich aemechtig nederzetten. Is er, dacht ik toen, geen middel, om deze naar wijsheid zoekenden de behulpzame hand te bieden - hen toe te lichten? - Zou men niet alomme die geschriften, voor eenen geringen prijs verkrijgbaar gemaakt, kunnen verspreiden?"

Ook na 225 jaar is het Nut zich bewust van de plaats en functie van 'voortrekkers' in de samenleving: 'Mensen die het voortouw nemen tot vernieuwing en het formuleren van normen en waarden; mensen die de kwaliteit en het geestelijk klimaat van de samenleving bevorderen'. De Maatschappij ijvert, steeds trouw aan haar doelstelling, voor verbetering van het welzijn van individu en samenleving. Met recht kan gesteld worden: "Een land zonder voorhoede en zonder cultuurfilosofie is stuurloos"

Een greep uit de activiteiten in jubileumjaar 2009:

- Tentoonstelling 'Nut'tig leren voor iedereen' in het Nationaal Onderwijsmuseum Rotterdam van 4 april tot en met 29 augustus 2009.
- Presentatie jubileumuitgave Nutsprenten 'Leerzaame Prentjens voor de Jeugd' op 4 april, samenstelling en tekst door prof. dr. J.G.L. Thijssen.
- Ledenvergadering en jubileumcongres op 25 april met de voorstelling 'Wat doe jij?' (insprongtheater voor scholen in het VMBO) door Young Stage, de jongeren theatergroep van de SKVR uit Rotterdam.
- Internationale Conferentie Onderwijshistorici ISCHE, van 26-29 augustus Academiegebouw en Uithof van de Universiteit Utrecht.
- Aankondiging instelling Nutsprijs voor Maatschappelijk Betrokken MBO-studenten in oktober 2009 in Hengelo/Enschede.

Met dit uitgebreide programma is het Nut het jubileumjaar 2009 ingegaan. In deze uitgave van het Bericht van 't Nut, vindt u verslagen van de feestelijkheden tot nu toe en aankondigingen van de nog te komen evenementen.

Feestelijke opening Tentoonstelling 'Nut'tig leren voor iedereen' in het Nationaal Onderwijsmuseum

Op 4 april opende H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden de tentoonstelling 'Nut'tig leren voor iedereen' in het Nationaal Onderwijsmuseum te Rotterdam. In de tentoonstelling wordt het 225-jarig bestaan van het Nut voor het voetlicht gebracht. Het Nut heeft zich in de afgelopen twee eeuwen ingezet voor volksonderwijs, voor het opleiden van onderwijzers en onderwijzeressen, voor het stichten van volksbibliotheken en voor het oprichten van spaarbanken. Mede dankzij initiatieven van het Nut werd onderwijs bereikbaar voor iedereen. Leren lezen, schrijven en rekenen en een 'deugdzaam' en spaarzaam leven leiden moesten voor het 'gewone' volk mogelijk worden. Een samenleving met 'nuttige' burgers was steeds het doel van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. De originele 19e eeuwse educatieve Nutsprenten zijn onderdeel van de tentoonstelling en verschijnen ter gelegenheid van het 225-jarig jubileum in het boek 'Leerzaame Prentjens voor de Jeugd'. De tentoonstelling is nog te bezoeken t/m 29 augustus 2009. Kijk voor meer informatie en openingstijden op de website van het Nationaal Onderwijsmuseum: www.onderwijsmuseum.nl

Impressie van de viering van het 225-jarig jubileum van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in het Nationaal Onderwijsmuseum.

Toespraak door H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden bij de viering van het 225-jarig jubileum van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, 4 april 2009 in het Nationaal Onderwijsmuseum te Rotterdam

Voorzitter, Mijnheer de Commissaris, Mijnheer de Burgemeester, dames en heren, zoals de professoren Visser en Thijssen al zo eloquent verwoordden: van het verleden kunnen we leren. Deze wijsheid werd ook mij nog eens duidelijk ter voorbereiding van vandaag. U weet als geen ander hoe visionair Jan Nieuwenhuijzen was als initiatiefnemer van uw bijzondere organisatie. Het genootschap dat hij voor ogen had, moest mensen die daartoe zelf niet de mogelijkheid hadden, helpen om kennis te verwerven door hen te voorzien van (school)boeken in eenvoudige taal. 225 jaar later is de gedachte van boeken in eenvoudige taal nog even relevant: zo reikte ik vorige week de eenvoudige versie uit van het boek 'De Voorlezer' van Bernhard Schlink aan twee voormalig laaggeletterden. Het boekje maakt deel uit van de 'Leeslicht'-versie van Stichting Lezen & Schrijven, die literatuur in eenvoudige taal laat omzetten. Plus ça change...!

Uw doelstellingen blijven inspirerend en relevant, en ik wil u dan ook heel hartelijk gelukwensen met uw 225-jarig jubileum. Ik kan mij voorstellen dat het niet altijd eenvoudig is om de juiste balans te vinden tussen het behouden van kernwaarden en missie, en toch mee te gaan met de tijd - zeker in een samenleving die constant en snel verandert. Dit vraagt om het vermogen in de spiegel te kijken en zich te blijven realiseren waarom u bestaat. Daarmee doet u uw naam eer aan: het dienen van het algemene doel en de mensen om wie het gaat, waarbij de organisatie het instrument is om dat te bereiken. U streeft naar samenwerking en onderstreept het belang van activiteiten op lokaal niveau. Velen plukken de vruchten van deze werkwijze.

U wilt mensen door educatie meer weerbaar maken in hun maatschappelijk functioneren om hun deelname aan de samenleving te bevorderen. Uw inzet op sociale cohesie via educatieve initiatieven heeft een dubbele positieve uitwerking. Allereerst natuurlijk de mensen die hier baat bij hebben. Maar ook de inzet van de vele vrijwilligers in de besturen en activiteiten van de Nutsdepartementen bevordert het maken van verbindingen in gemeenschappen. Doordat u zo dicht bij mensen en hun omgevingen staat, heeft u een schat aan kennis over wat er leeft in onze samenleving - van educatie tot Europa, van diversiteit tot duurzaamheid. Mijn idee kan alleen maar zijn - voor zover u dat niet al doet - deel die kennis; juist oprechte stemmen die het algemeen belang dienen zijn zo nodig.

Dan kort iets over laaggeletterdheid - zoals u weet zijn er talloze raakvlakken met uw doelstellingen. Ik

kom zo met een paar cijfers. Maar lezen en schrijven gaat veel dieper dan aantallen:

- Wij kunnen niet voor lief nemen dat niet iedereen opgroeit met een gevoel van eigenwaarde. Deelnemen aan de samenleving is belangrijk. Maar dat kan alleen als mensen het gevoel hebben dat ze er genoeg toe doen om deel te nemen. Niemand verdient het om te leven met schaamte en in isolement. Om je eenzaam te voelen en te denken dat je de enige bent met een probleem. Natuurlijk is het ook aan mensen zelf om iets aan hun taalachterstand te doen. Maar als het om zo'n grote groep mensen gaat zoals het geval is, dan is het niet alleen een kwestie dat niemand het verdient om in isolement te leven... nee, dan raakt het de hele samenleving. Dan is het dus aan de samenleving als geheel, om hier iets aan te doen.
- Om sociale cohesie te bereiken moeten wij elkaar iets gunnen - succes, geluk, ruimte. Maar is het niet gemakkelijker iemand iets te gunnen als je zelfvertrouwen hebt en je je sterk en veilig voelt? Leren lezen en schrijven van kinderen en volwassenen voedt zelfvertrouwen en het gevoel van zelfstandigheid. Hoe beter uitgeruste individuen, hoe sterker onze samenleving.

Ook bij Stichting Lezen & Schrijven staat de mens centraal in alles wat wij doen. Het gaat om anderhalf miljoen volwassenen in Nederland die niet goed genoeg kunnen lezen en schrijven om geheel zelfstandig te kunnen functioneren in de samenleving. Hiervan zijn 1 miljoen mensen geboren en getogen in Nederland. Het gaat ook om de kinderen. Teveel van hen verlaten nog de basisschool met een leesachterstand: een kwart van de kinderen begint - en verlaat - de basisschool met een taalachterstand van twee jaar. Maar vertellen deskundigen ons niet dat in principe ieder kind kan leren lezen en schrijven? Dit is een onnodige en ook een ongemakkelijke waarheid voor een welvarend land als Nederland - en vele andere westerse landen. Wij moeten durven erkennen dat een grote groep laaggeletterde klanten, kiezers en burgers onvoldoende kan participeren in onze maatschappij. Samen moeten wij dit kunnen aanpakken. Het zal

ons ook helpen om naar de kern te gaan van belangrijke vraagstukken als jeugdwerkloosheid, voortijdig schoolverlaten, drempels tot deelname door mensen die op latere leeftijd naar ons land zijn gekomen en armoede.

Taal en taalvaardigheid helpen om aansluiting te vinden, om meer te durven, te ondernemen, om zelfstandiger te functioneren - thuis, in je omgeving en op je werk. Educatie begint bij de boorte. Lezen en schrijven is daar één aspect van. Het begint met voorlezen, daarna moet het een prioriteit blijven - van onderwijs, naar de werkomgeving en volwasseneneducatie. Want alleen met een leven lang leren kunnen wij ons constant aanpassen aan de eisen van een veranderende samenleving.

Via Stichting Lezen & Schrijven ga ik graag de dialoog aan hoe de Nutsdepartementen kunnen bijdragen aan het voorkomen en bestrijden van laaggeletterdheid. De ongemakkelijke waarheid houdt het taboe rond laaggeletterdheid in stand, wat een omvangrijke en structurele aanpak bemoeilijkt. Het begint dus bij erkenning en bewustzijn. In een tijd van complexiteit en onzekerheid, is samenhang en bruggen bouwen belangrijker dan ooit. Hebben wij niet allen de individuele en gezamenlijke verantwoordelijkheid om sociale cohesie inhoud te geven? Om naar elkaar te kijken, te luisteren en daar ook naar te handelen? Educatie en geletterdheid gaan naar het hart van de samenleving en onze democratie. En laten wij het niet vergeten: iedereen verdient een eerste, tweede en ook een derde kans - dat is in ons aller belang. Vandaag is - heel terecht - een feestelijke dag. Met stevige wortels en een blik op nu en de toekomst heeft uw bijzondere organisatie alle reden om feest te vieren. Ik wens u een inspirerend en daadkrachtig jubileumjaar! Dank u wel. ■

Verslag jubileumcongres van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen op 25 april 2009 in Amersfoort: 'Sociaal vaardig en veilig in het onderwijs'

Na de openingstoespraak van de voorzitter leidt mevrouw C.J. Eijgenstein de voorstelling van Young Stage in, daarna volgen de voorstelling en de paneldiscussie.

Van 'Leven met Verschil' naar 'Wat doe jij?'

'Wat doe jij?' is het resultaat van de voortgezette samenwerking van het Nut en de Stichting Kunstzinnige Vorming in Rotterdam (SKVR) met de jongerentheatergroep Young Stage, naar aanleiding van het jaarcongres 2005: 'Leven met Verschil, van eigen wijze naar eigen wijsheid'. De voorstelling van Young Stage in 2005 ging over de verschillen tussen de jongeren en hun diverse achtergronden als eerste, tweede of soms derde generatie immigranten in Nederland. Het ging over de manier waarop je je rol van buitenstaander kunt veranderen in 'acterschap': Door zelf op te treden kun je je eigen situatie, en die van je omgeving veranderen.

De enthousiaste ontvangst van deze voorstelling, door vooral het onderwijs, heeft geleid tot verdere samenwerking met de SKVR met als resultaat het Nutsproject 'Wat doe jij?', een 'inspring-' of forumtheatervoorstelling ter bevordering van de sociale competentie in het onderwijs. Daarmee is het accent komen te liggen op het omgaan met elkaar, ongeacht verschil in afkomst of achtergrond. Het gaat over pesten, manipulatie en grenzen stellen. In de klas worden kleine voorvallen uit het dagelijks leven van leerlingen gespeeld. De gespreksleider, ook wel Joker genoemd, nodigt de leerlingen uit tot het onderbreken van de voorstelling. Ze kunnen zeggen: 'Ho, stop, dat zou ik heel anders doen!' Alternatief gedrag en mogelijke oplossingen voor moeilijke situaties worden ter plekke geoefend en zo in praktijk gebracht. De voorstelling is in de lagere klassen van het VMBO in Rotterdam met succes gespeeld. Door subsidie van verschillende landelijke fondsen waren de kosten van een voorstelling laag. Vanuit het landelijk bureau in Edam is een flink bedrag aan subsidie verzameld. Het Prins Bernhard Cultuurfonds, het SNS Reaalfonds, de Stichting Bevordering Volkskracht, de G.Ph. Verhagenstichting en het Nutsdepartement Rotterdam hebben bijgedragen. Nu doet zich de kans voor om in samenwerking met de MBO-raad en Regionale Opleidingscentra (ROC's) dit project verder te verspreiden in het land.

De voorstelling 'Wat doe jij?'

De spelers van de jongerentheatergroep Young Stage worden door de gespreksleider en Joker, Marnie Wijnaldum, geïntroduceerd. Ze vertelt dat bij Inspring- of Forumtheater het publiek wordt aangespoord om op de voorstelling te reageren. Na aanvankelijke aarzeling komt het Nutspubliek voorzichtig in beweging. De voorstelling roept reacties op. Opgemerkt wordt dat de gespeelde voorbeelden van manipulatie in de klas misschien wat overdreven zijn. Een aanwezige docent, tevens lid van het discussiepanel, helpt de aanwezigen uit de droom: 'Nee, het kan er nog heftiger aan toegaan in de klas'. Net als bij 'Wat doe jij?' in de klas krijgt het Nutspubliek de kans om reacties op het gebeuren te geven. En weer blijkt: Er is niet één goede oplossing, maar er zijn verschillende oplossingen mogelijk. Wel is duidelijk dat een heftige actie een heftige reactie oproept. De spelers van Young Stage zijn er op getraind het een 'Inspringer' niet te gemakkelijk te maken. Een van de conclusies is dat 'Wat doe jij?' ook bij volwassenen een sterke reactie oproept, en in een klas goed zou kunnen werken. Maar dit publiek van volwassenen identificeert zich makkelijker met de leraar dan met de leerling. Er is veel commentaar op de docent. Daarmee wordt de voorstelling naar een volgend plan getild: Een inspringvoorstelling voor docenten!

De Paneldiscussie

Het deskundigenpanel wordt voorgezeten door mevrouw drs. C.P. (Ella) Vogelaar, onderwijskundige en voorheen minister van Wonen, Werken en Integratie. De panelleden vertegenwoordigen met elkaar een breed gebied van de samenleving: dhr. Farid Azarkan, directeur Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders in Utrecht, dhr. Piet Elenbaas, directeur van het kunstencentrum 'De Leeuwenkuil' in Deventer, mw. Barbara Overeem, docent Noordrand College in Rotterdam, dhr. Leo de Wit, lid Platform (Sociale) Veiligheid en Onderwijs van de MBO-raad, en mw. Ans Otterloo-Ripperda, wethouder Jeugd in de gemeente Olst-Wijhe.

Elk van de panelleden geeft aan dat 'Wat doe jij?' op een bepaalde manier wel zou passen in hun werkveld. Vorm en inhoud zijn eenvoudig over te zetten naar een andere omgeving en naar andere omstandigheden, zoals een straat, buurthuis of sportclub. Voorwaarde is dat spelers en publiek in elkaar geïnteresseerd zijn en met elkaar willen samenwerken. Daar waar cultuurverschillen in de vorm van verschillende gewoonten of taalgebruik naar voren komen, is het zich willen verdiepen in elkaar essentieel. Anders bestaat de kans dat groepen blijven hangen in tegenstellingen, zoals 'straatcultuur' versus 'burgercultuur'.

• **Is gedragsverandering mogelijk?** Dit project zal de wereld niet direct veranderen, maar het is een hulpmiddel voor docenten om conflicten op een ludieke en interactieve manier bespreekbaar te maken. Het zou kunnen bijdragen aan een meer ontspannen sfeer in de school en een bewuster met elkaar omgaan en samenleven. Het doel is de bevordering van sociale cohesie op school en daarbuiten.

• **Wat is de taak, de pedagogische opdracht, van de school en van de samenleving?** Naast kennisoverdracht staat de school voor een veilig sociaal-pedagogisch klimaat. Dat bevordert het leervermogen en legt een relatie met andere leef- en werkomgevingen. Begeleiding op school en stageplaatsen is cruciaal bij de overgang van school naar samenleving. Financieel zal geïnvesteerd moeten worden in goede begeleiding, ook van de ouders, waar dat gewenst is. Werk blijkt nog steeds een van de beste manieren te zijn om opgenomen te worden in een samenleving.

• **Een belangrijk thema: Begrijpen wij nog wel hoe jongeren leren?** De afstand tussen jongeren en volwassenen wordt te vaak ervaren als een botsing van culturen. Het elkaar, soms 'letterlijk' niet verstaan, omdat jongeren een andere taal lijken te spreken, is eerder een kwestie van elkaar niet kennen, dan dat er zo'n groot verschil bestaat in opvattingen over de basiswaarden van een leefbare samenleving. Volwassenen zouden meer tegemoet kunnen komen aan jongeren, met hun eigen jeugd in herinnering. De afkeurende uitspraak 'De jeugd van tegenwoordig' is van alle tijden.

• **Beroepskwaliteit docenten.** Er is vaak een spanningsveld tussen de beroepsopleiding van docenten en hun pedagogische kwaliteiten. Er zal aandacht moeten zijn voor de vraag of docenten de cultuur van de leerlingen voldoende begrijpen om goed met hen om te gaan. Inlevingsvermogen van docenten zou een toelatingscriterium kunnen zijn. Het bevorderen van betrokkenheid van docenten staat steeds meer centraal bij de handhaving van de beroepskwaliteit. De door de overheid ingestelde Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL) maakt zich hier sterk voor. ■

Deskundigenpanel onder leiding van mw. drs. Ella Vogelaar bij het jubileumcongres 'Sociaal vaardig en veilig in het onderwijs'.

Toespraak door mr. G.J.C. Schilthuis, voorzitter Maatschappijbestuur, bij de opening van het jubileumcongres 'Sociaal vaardig en veilig in het onderwijs'

Tijdens de jubileumbijeenkomst in het Nationaal Onderwijsmuseum te Rotterdam heeft H.K.H. Prinses Laurentien ons gefeliciteerd met ons 225-jarig jubileum en haar waardering ervoor uitgesproken, dat wij de juiste balans hebben gevonden tussen het behouden van kernwaarden en missie, en het meegaan met de tijd - zeker in een samenleving die constant en snel verandert.

Toespraak uitgesproken ter gelegenheid van het 225-jarig jubileum van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen op 25 april 2009.

Onze huidige doelstelling spreekt haar aan, namelijk het streven om mensen door educatie meer weerbaar te maken in hun maatschappelijk functioneren zodat hun deelname aan de samenleving wordt bevorderd. Onze inzet op sociale cohesie via educatieve initiatieven heeft, aldus de Prinses, een dubbele positieve uitwerking. Allereerst voor de mensen die hier baat van hebben, maar de inzet van de vele vrijwilligers in de besturen en activiteiten van de Nutsdepartementen bevordert ook het maken van verbindingen in gemeenschappen.

Vervolgens is de Prinses ingegaan op haar betrokkenheid bij de bestrijding van laaggeletterdheid. Ik citeer: "Wij kunnen niet voor lief nemen dat niet iedereen opgroeit met een gevoel van eigenwaarde. Deelnemen aan de samenleving is belangrijk. Maar dat kan alleen als mensen het gevoel hebben dat ze er genoeg toe doen om deel te nemen. Niemand verdient het om te leven met schaamte en in isolement. Om je eenzaam te voelen en te denken dat je de enige bent met een probleem."

De Prinses heeft er op gewezen, dat wij - om sociale cohesie te bereiken - elkaar iets moeten gunnen: succes, geluk, ruimte. Maar het is gemakkelijker iemand iets te gunnen als je zelfvertrouwen hebt en je je sterk en veilig voelt. De Prinses gaat het er om, om iets te doen aan de taalachterstand, waar heel veel mensen mee te kampen hebben. Zij heeft het Maatschappijbestuur uitgenodigd om met haar te overleggen over de vraag wat onze departementen zouden kunnen bijdragen aan het streven van de Stichting Lezen & Schrijven naar het voorkomen en bestrijden van laaggeletterdheid.

Vanmiddag gaat het ons er om, of wij met het te presenteren project wederzijds begrip en respect kunnen bevorderen. Of wij kunnen bevorderen, dat mensen met voldoende zelfvertrouwen in de samenleving staan om elkaar succes, geluk en ruimte te gunnen. Wat mij betreft begint die ontwikkeling bij 'De reis naar zelfrespect'. Hierover een korte overweging op basis van citaten uit het boek 'Dromen van mijn vader', een autobiografie van Barack Obama. In dat boek gaat het over de reis naar zelfrespect van Obama in zijn jonge jaren. Wij leven in een wereld die we zelf niet gemaakt hebben: een samenleving bepaald door machtsverhoudingen, verhoudingen tussen verschillende rassen, godsdiensten, seksen, sociale lagen in de bevolkingen etc. Desondanks geeft Obama aan uitzicht te hebben op een mogelijke verzoening tussen volkeren, rassen en godsdiensten, maar dan wel in een

verre toekomst, in een ver land. Hij kijkt uit naar mensen die bereid zijn om naar die toekomst toe te werken en die nieuwe wereld te bevolken. Er is een strijd aan de gang, aldus Obama, die ons allemaal raakt, of we er ons nu van bewust zijn of niet, of we het willen of niet. Een strijd die om een keuze vraagt: Niet tussen zwart en blank. Niet tussen rijk en arm. Nee..., het is een moeilijker keuze dan dat. Het is een keuze tussen waardigheid en onderworpenheid. Tussen rechtvaardigheid en onrecht. Tussen betrokkenheid en onverschilligheid. Een keuze tussen goed en fout. Het gaat daarbij niet zozeer om onszelf, maar om de mensen die onze hulp nodig hebben. We mogen dan opgesloten zitten in een wereld die we zelf niet hebben gemaakt, we hebben er nog altijd een aandeel in, hoe die wereld vorm krijgt; wij hebben daarvoor nog altijd verantwoordelijkheden. Onze identiteit begint misschien bij het gegeven van ons ras, maar eindigt daar niet. Een mens dient zijn volk door te doen waar hij goed in is, niet door te doen wat anderen vinden dat hij moet doen. We moeten ouderen respecteren, zij maken de weg vrij, zodat ons pad makkelijker is. Maar als je ze in een kuil ziet vallen, moet je er omheen lopen. Wijk dan van het pad af en vind je eigen pad. Tot zover Obama.

Vanmiddag gaat het ons er om, of wij met het te presenteren project wederzijds begrip en respect kunnen bevorderen. Of wij door het oefenen van sociale vaardigheden sociale competenties kunnen bevorderen. Het lijkt ons mogelijk, mensen met dit project meer inzicht te geven in het waarom van bepaald gedrag, mogelijk leidend tot veranderingen van dat gedrag en tot verbetering van de situatie. Wij denken, dat mensen met elkaar kunnen werken aan een meer leefbare samenleving, waarin mensen elkaar succes, geluk en ruimte gunnen en elkaar respecteren. Onze doelstelling is om mensen door educatie meer weerbaar te maken in hun maatschappelijk functioneren, om hun deelname aan de samenleving te bevorderen: sociale cohesie via educatie.

Wij zijn de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam, en met name de jongerentheatergroep Young Stage er heel erkentelijk voor dat zij met ons hebben willen meedenken en meewerken om vorm en inhoud te geven aan het project 'Wat doe jij?' dat vanmiddag onder het motto 'Sociaal vaardig en veilig in het onderwijs' aan u wordt gepresenteerd. Het is met veel succes in Rotterdam als pilotproject van start gegaan; het is het Maatschappijbestuur er veel aan gelegen wanneer het project de kans zou krijgen op een uitbreiding ook verder in Nederland. We zijn heel benieuwd wat hierover straks de mening zal zijn van het deskundigenpanel onder leiding van oud-minister Ella Vogelaar. Nogmaals: We mogen dan opgesloten zitten in een wereld die we zelf niet hebben gemaakt, we hebben er nog altijd een aandeel in, hoe die wereld vorm krijgt; wij dragen daarvoor nog altijd verantwoordelijkheid. Met dit project wil de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen actief burgerschap bevorderen en invulling geven aan onze mede-verantwoordelijkheid voor een positieve ontwikkeling in de samenleving; kortom een project om trots op te zijn! Dank u voor uw aandacht. ■

Prof. dr. Visser over Jan Nieuwenhuyzen, ter gelegenheid van het 225-jarig bestaan van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen

Dit is een ingekorte versie van de toespraak van prof. dr. P. Visser over Jan Nieuwenhuyzen, mede-oprichter van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. De toespraak is uitgesproken in aanwezigheid van H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden tijdens de bijeenkomst ter gelegenheid van het 225-jarig bestaan van het Nut.

Koninklijke Hoogheid, dames en heren, wij herdenken wat af. Verlangen we zo sterk terug naar die vervlogen tijd van eenheid in verdeeldheid? Zouden wij nu niet bijeengekomen zijn om het 225-jarig bestaan van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen feestelijk te vieren, dan zou je welhaast wensen dat een nieuwe vader Jan en een nieuwe zoon Martinus Nieuwenhuyzen zouden opstaan om een moreel alfabetiseringsprogramma te lanceren voor alle oude en nieuwe Nederlanders! Laten we wel zijn: het Nut bewijst nog steeds zijn nut in onze zo veranderde maatschappij. Ik feliciteer u dan ook met dit jubileum dat niet enkel nostalgisch terugblijkt, maar ook vooruitkijkt.

Dat 225 jaar geleden zo'n roep om beschaving, om letterlijke alfabetisering, totaal anders gemotiveerd was, moge blijken als ik kort stilsta bij de omstandigheden en motieven die de mannen van het allereerste uur, vader en zoon Nieuwenhuyzen, bewogen hebben om op 16 november 1784 in Edam hun plan voor het Nut, dat in algemeen christelijke termen geformuleerd was, de wereld in te sturen. De kiemen daarvan werden gevoed door een sterk besef van algemeen christelijke gelijkheid, dat in de praktijk evenwel volstrekt ontbrak. De lagere stand, met name het ongeschoolde volk, had geen toegang tot alle kennis en kunde, cultuur en beschaving, die de eeuw van de Verlichting voor slechts een kleine elite had voortgebracht. Die bovenlaag behoorde tot de dominante kerk, toen nog gereformeerde, later hervormde kerk geheten, die bovendien als bevoorrechte regentenklasse samen met de stadhouders de dienst in ons land uitmaakte. Daartegen voerden gedoopte minderheden van vooral remonstranten en doopsgezinden, die ondertussen als 'tweederangs' sub-elites ook een culturele factor van belang geworden waren, al decennialang strijd voor burgerrechtelijke emancipatie, wat politiek zou resulteren in de

Patriottenbeweging. Benutten deze zogenaamde dissenters ('andersdenkenden', red.) hun eigen kansen op maatschappelijke zelfontplooiing ten volle, het gros van de bevolking bleef daarvan geheel uitgesloten. Rond 1800 kon zo'n 68% van de Nederlandse bevolking lezen en schrijven. Dat was nog aanzienlijk vergeleken bij de veel lagere alfabetiseringsgraad in Frankrijk van 43%, of de 48% in Duitsland. Het hoeft dus niet te verbazen dat juist uit deze dissenterse kringen het Nut zo voortkomen, dat vooral dankzij de energieke Martinus Nieuwenhuyzen zo'n immense betekenis zou krijgen voor de volksovervoeding in ons land.

Omdat deze twee voormannen, geestelijk vader Jan Nieuwenhuyzen, en zoon Martinus, beiden tot het doopsgezinde smaldeel behoorden, is het zaak enkele aspecten vanuit die achtergrond nader te beschouwen. De doopsgezinde wereld was destijds nog zeer verdeeld. Grofweg bestond er een tweedeling tussen enerzijds Lammisten¹ en anderzijds Zonnisten². De Nieuwenhuyzen behoorden tot de Zonnistische richting. De Lammisten waren van oudsher het meest rekkelijk en ondogmatisch, en stonden al vroeg in de achttiende eeuw open voor het Verlichte denken. De meeste aanhang van de Lammistische richting woonde in de grote steden, waaronder heel wat nieuwe elites - rijk geworden in handel en industrie - die hun stem lieten horen in maatschappij en cultuur. De Haarlemse zijdemagnaat Pieter Teyler, erfflater van ons oudste museum, behoorde tot de Lammisten. Voor de veel bijbelser Zonnisten daarentegen, die vooral te vinden waren in de kleinere steden en op het platteland, was hun sterke besef van christelijke gelijkheid het 'Leitmotiv'. Dat was gestoeld op hun zeer positieve Godsbeeld en het

geloof in het onmetelijk goede van Gods Schepping, waar ieder schepsel in dit leven recht op had, maar ook naar moest handelen. Hoor hoe Jan Nieuwenhuyzen dat in een toespraak over 'Een eerlyk Man' verwoordde:

Een eerlyk man bezit inderdaad veele deugden ... onder deezee bezit hij eene begeerte om door naarstigen arbeid ... zijne Gaaven en bekwaamheden ten nutte der menschelijke Maatschappij te besteedden. Hij is overtuigd dat hij niet voor zig zelven alleen is voortgebragt, maar dat hij de Gaaven welke hij van de Voorzienigheid heeft ontfangen ten nutte zijner Natuurgenoooten moet aanwenden ... Hij ziet ... dat rijkdom en voorspoed hem verpligten om den armen en noodlijdenden welte doen en de verdrukte deugdzaam te beschermen ... wijl hij overtuigd is dat het nut van het algemeen zijn voornaamste doeleinde moet weezen. Hij is bewust dat hij alle zijne Gaaven en Bekwaamheden aan zijnen eeuwige goeden Schepper is verschuldigd aan wien hij reekenschap zal moeten geven van het gebruik dat hij van dezelve heeft gemaakt.

Totaal anders dan Pieter Teyler, die aan het begin van zijn zaken carrière het vaderlijke kapitaal toegeschoven kreeg, was Jan Nieuwenhuyzen het voorbeeld van de 'self-made-man'. Hij was afkomstig uit een eenvoudig kruideniersgezin in Haarlem. Vanaf zijn elfde ging Jan in de leer bij uitgever Jan Bosch, die hem het boekenvak bijbracht, en waarin hij vanaf zijn negentiende als kleine zelfstandige vijftien jaar lang zijn brood zou verdienen. Aangemoedigd door zijn zwager liet hij zich door zelfstudie omscholen tot predikant, en kwam toen eerst in Middelharnis terecht, gevolgd door de doopsgezinde gemeente in het Zeeuwsvlaamse Aardenburg. Acht jaar later, in 1771, werd hij de voorganger van de middelgrote gemeente van Monnickendam die - zeer kenmerkend voor de geestelijke ontwikkeling die Nieuwenhuyzen zelf inmiddels had doorgemaakt - tot de Lammistische richting behoorde. Vader Jan had dus letterlijk een lange weg afgelegd van zelfeducatie en gestage positieverbetering. Als kroon op zijn werk konden hij en zijn vrouw hun getalenteerde zoon Martinus laten studeren in Leiden, aanvankelijk theologie, later - als meer Verlicht doopsgezinde - medicijnen. Zonder twijfel is deze Leidse tijd van grote invloed op Martinus geweest. Daarnaast ervoer hij in Leiden aan den lijve de lastige positie van de dissenters, die vrijwel unaniem de Patriotten steunden. Zij moesten zich geregeld laten welgevallen dat hele meutes opgehitste Oranjeklanten hen uitscholden met leuzen als: 'Hoezee, Oranje, hoezee! Weg met het mennistenvee!'

De sterk patriottistische reuk die de Nutsmannen van het eerste uur omringde, zou het prille begin van het Nut in Edam nog behoorlijk parten spelen, maar het principiële uitgangspunt van de alle kerkmuren overstijgende, algemeen christelijke gelijkheid, zoals eerder door Jan Nieuwenhuyzen bepleit, vormde de basis van het indrukwekkende succes van het Nut. Dat succes werd bovendien sterk bevorderd door de oprichting van de lokale Nutsdepartementen die een geheel onafhankelijke koers konden varen, geen ballotage kenden, maar een open toegankelijk lidmaatschap - wat destijds ook zeer uitzonderlijk was! De departementen hanteerden een open bestuursmodel, met stemrecht voor alle leden, waarin eveneens dat gelijkheidsbeginsel tot uiting kwam. ■

Prof. dr. P. Visser is hoogleraar Geschiedenis van het Doperdom en aanverwante stromingen aan de faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam.

nut

nut

Young Stage tijdens het jubileumcongres in actie met de voorstelling 'Wat doe jij?'

J.G.L. Thijssen: *Volkseducatie, laaggeletterdheid en prentgebruik. Overwegingen bij de presentatie van het boek ‘Leerzame Prentjens voor de Jeugd’.*¹ Rotterdam: Nationaal Onderwijsmuseum, 2009

Prof. dr. J.G.L. Thijssen studeerde Nederlands MO en werkte als leraar Nederlands in het voortgezet onderwijs. Na zijn overstap naar het bedrijfsleven studeerde hij Onderwijskunde en Psychologie aan de Universiteit Utrecht, waaraan hij nadien verbonden was als docent Leerpsychologie en Organisatiepsychologie.

Mooie plaatjes met aardige praatjes, dat zijn de meest begeerde leatuurpareltjes voor laag- én hoog-geletterden. Kijklezers vormen een breed publiek door alle lagen van de bevolking heen. Kijkleesdrag is niet afkeurenswaardig, het blokkeert geenszins de poort naar andere lectuur of literatuur, zoals lang is verondersteld. Publicaties bestaande uit prenten met bijschriften zijn

de hoeksteen van de lectuur voor iedereen: dat geldt voor prenten met en zonder educatieve inhoud, binnen en buiten de school, voor kinderen en voor volwassenen. Het is een wijdverbreid misverstand dat de volkslectuur, en in het bijzonder de volksprent, slechts gewild zou zijn onder de beperkt geletterden, onder de zogeheten lagere klassen.²

Het leek me van belang dit misverstand eerst uit de weg te ruimen alvorens u iets meer te vertellen over mijn onderzoek naar prentgebruik en educatie van laaggeletterden. Daarbij zal ik me vanmiddag natuurlijk vooral focussen op mijn onderzoek naar één categorie van prenten: de schoolprenten van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en het boek dat daarop is gebaseerd.

Een bijzondere gebeurtenis die me tijdens dit onderzoek overkwam, wil ik u niet onthouden. In mijn speurtocht langs archieven en antiquariaten, op zoek naar informatie over deze schoolprenten, stuitte ik zo'n acht jaar geleden op een onbeduidend mapje met daarin een ongedateerd manuscript in kriebelschrift met opvallende uithalen, dat eindigde in een onleesbare handtekening. Later zou blijken dat dit manuscript een belangrijk cultuurhistorisch document was: exponent van het begin van de Nederlandse schoolprenten-geschiedenis. Maar voorlopig was mijn enige aanknopingspunt dat de eerste zin van het manuscript handelde over 'leerzame prentjes voor de jeugd', een formulering die ik me herinnerde te zijn tegengekomen in vroege Nutsarchieven.³ Het zou nog jaren duren voor ik schrift en handtekening definitief kon identificeren door vergelijking met handtekeningen onder brieven, bewaard gebleven in het archief van de Universiteit van Uppsala, brieven die waren gericht aan de wereldberoemde Zweedse bioloog Linnaeus.⁴ Daarnaast bleek deze handtekening ook nogal eens voor te komen op meer triviale documenten: namelijk op schuldaktes die bij diverse Utrechtse notarissen waren gepasseerd.⁵ De auteur bleek destijds niet alleen bekend te zijn vanwege zijn geleerde biologische geschriften. In zijn dagelijkse omgeving stond hij ook bekend als iemand met een gat in zijn hand. Hij was er dol op dure boekuitgaven te laten verschijnen met kostbare, handgekleurde prenten.⁶

Het was de handtekening van dr. Pieter Boddaert Pietersz. senior: medicus, natuurhistoricus en lector aan de Universiteit van Utrecht. Ook was hij lid van het Utrechtse Nutsdepartement. Zijn manuscript bleek hij te hebben gebruikt om voor te lezen op een Nutsbijeenkomst, waarop hij uitlegde dat de tot dusverre gebruikelijke, traditionele volksprenten uit de scholen verbannen moesten worden, ten einde plaats te maken voor nuttige schoolprenten, oftewel leerzame prentjes voor de jeugd.⁷ Een voorstel daartoe werd door het Nutsdepartement Utrecht ingediend tijdens de landelijke, algemene jaarvergadering van het Nut in 1791.⁸ Daar werd mee ingestemd en er werd een schoolprentencommissie in het leven geroepen, die belast werd met de realisatie. Het zou echter uiteindelijk nog tot 1800 duren voor de eerste Nutsprenten op de markt kwamen. Deze schoolprenten waren de eerste Nederlandse educatieve handplaten. Dit soort platen konden in handen gehouden worden of op tafel gelegd om te worden bekeken door één schoolkind of

door enkele schoolkinderen tegelijk. Voor klassikaal onderwijs waren ze te klein. Handplaten moesten worden beschouwd als de overgangsvorm tussen de al eerder bestaande boekplaten in leerboekjes van veel kleiner formaat en van de latere wandplaten, die vanaf eind 19e eeuw in schoolklassen werden opgehangen. Tussen 1800 en 1860 zou het Nut drie handplatenreeksen van schoolprentreeksen laten uitgeven: alles bij elkaar zestig prenten die allemaal te zien zijn in een catalogus, achterin het boek dat vandaag wordt gepresenteerd.⁹

Waarom wilde de schoolprentencommissie van het Nut, Pieter Boddaert voorop, de bestaande, traditionele prenten proberen te verwijderen en andere in omloop brengen? Wel, traditionele prenten met in de bovenmarge een lieflijke, onschuldige aanhef als bijvoorbeeld *'Zie hier ô Jeugd'*, *'Siet hier, O schrand' re Jeught'* of *'Kinders wilt dees Printe Leezen'* waren bedrukt met voorstellingen, respectievelijk van bordeelbezoek,¹⁰ van oorlogsgeweld,¹¹ van publieke lijfstraffen¹² en andere minder geschikte taferelen. Dergelijke prenten werden in vroeger eeuwen door schoolmeesters uitgereikt aan kleine kinderen die zich voorbeeldig gedroegen. Deze prenten waren uiterst populair, zowel bij kinderen als bij volwassenen binnen *alle* lagen van de bevolking.¹³ Veranderende pedagogische denkbeelden aan het einde van de Verlichting hebben ertoe geleid dat het Nut dergelijke prenten niet langer educatief verantwoord achtte, zeker niet voor jonge kinderen die vanwege hun *'weekheid der harssenen'* – zoals Boddaert het formuleerde¹⁴ – extra gevoelig waren voor wrede en onzedelijke indrukken. De nieuwe schoolprenten moesten volgens plan keurig en netjes zijn in diverse opzichten: qua techniek keurige en zorgvuldig vervaardigde houtsneden; qua onderwerp keurige en nuttige afbeeldingen; qua bijschrift keurige en duidelijke teksten. Ze waren in de eerste plaats ter beloning en onderwijs van jonge schoolkinderen bedoeld, maar het gebruik ervan door hun ouders en door andere volwassenen werd eveneens aangemoedigd.

Het negatieve oordeel over de onwenselijkheid van traditionele volks- en kinderprenten varieerde enigermate. Echter niet alleen de prenten die *'aller nadeeligst'* waren, onzedelijke prenten met erotische of gewelddadige taferelen, moesten verdwijnen. Dat gold ook voor traditionele prenten behorende tot een lichtere categorie van onwenselijkheid, prenten die *'niet schadelijk maar ook niet nuttig'* waren, zoals prenten met stadsgezichten of genretafereelen.¹⁵ Dergelijke prenten achtte het Nut nietsbeduidend, niet leerzaam genoeg. De schoolprenten van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen moesten vooral kennis en deugdzaamheid bevorderen, geheel passend bij de opkomende braafheidscultuur van de negentiende eeuw. Een halve eeuw later verzachtte het Nut zijn standpunt een beetje. In de derde Nutsprentenreeks konden ook stadsgezichten worden opgenomen, althans als het hoofdgebouwen van nationale betekenis betrof.¹⁶ De thema's waarop de schoolprenten uit de diverse Nutsreeksen betrekking hadden, stonden vooraf vast. Als meest belangrijke onderwerpen kunnen worden genoemd:

- deugdzame gedragingen, bv het helpen van armen of zwakkeren;
- nationaal-historische onderwerpen, bv heldendaden uit de gouden eeuw;
- encyclopedische kennis, met name van soorten dieren, planten, etc.

De keuze van de prentvoorstellingen was geen sinecure. Vooral bij de uitgave van de eerste schoolprentenreeks werd door de schoolprentencommissie over ieder prentontwerp intensief vergaderd. En die zorgvuldigheid is ook kenmerkend voor de andere educatieve commissies die het Nut kende.

Hier blijkt wel uit dat het Nut vrij precieze, welomschreven denkbeelden etaleerde over hetgeen in het kader van volkseducatie nuttig en deugdzaam was. Dat had onder meer te maken met de educatiemotieven van het Nut. Waarom wilde het Nut de educatie van laaggeletterden rond 1800 bevorderen? Als drijfveer voor volkseducatie speelden naast nobele en vrome motieven ook utilitaristische overwegingen een rol. En dat gold

niet exclusief voor de beginperiode en de inzet van het Nut. Armoede leidde tot overlast, educatie kon dat bestrijden en daar had de burgerij geld voor over.¹⁷ zo concludeerde in een terugblik de bekende Nutshistoricus Bernard Kruithof in 2006.¹⁸ Hoe verstandiger en deugdzamer het gewone volk zou zijn, hoe meer voordeel en veiligheid andere burgers daarvan zouden hebben, aldus een in de beginperiode van het Nut bestaande opvatting van de zilveren Nutsprijsvraagwinnaar Dirk Boing in 1789.¹⁹ In elk geval was de door het Nut gestimuleerde educatie van het gewone volk zeker NIET bedoeld als stimulans tot opwaartse sociale mobiliteit, om hogerop te komen.

In alfabetiseringsdebatten worden nogal eens twee visies tegenover elkaar gesteld: de kwalificatiethese en de socialisatiethese. De kwalificatiethese legt de oorzaak van het streven naar meer educatie en geletterdheid primair bij het besef dat toenemende kwalificatie-eisen nodig worden geacht om mee te kunnen komen in een complexer wordende maatschappij. De socialisatiethese daarentegen stelt dat de oorzaak van het streven naar meer educatie en geletterdheid primair gelegen is in de behoefte aan brave burgers met maatschappelijk aanvaarde waarden en normen.²⁰ Het is uit diverse, eerdergenoemde publicaties duidelijk dat het Nut primair streefde naar socialisatie als vorm van emancipatie van het gewone volk. En daarvoor werd goed onderwijs als voorwaarde gezien. Goed onderwijs, inderdaad, maar in beperkte mate, want wie tot het gewone volk behoorde mocht niet naar een hogere bevolkingslaag doorstromen. De 'zucht tot standverwisseling' moest worden voorkomen, zo blijkt uit een rond 1820 met goud bekronde Nutsprijsvraag.²¹ Wel verheffing van het gewone volk, maar binnen de eigen klasse, aldus de preciaire heilsboodschap van het Nut. En dat was binnen de context van die tijd, zelfs in verlichte kringen, geen negatief afwijkende visie. Ter geruststelling wil ik hier graag aan toevoegen dat de opvattingen van het Nut over doel en inhoud van volkseducatie na 1800 niet zijn stil blijven staan. De expositie gewijd aan 'Nu'ttig leren voor iedereen' geeft een indruk van dit evolutieproces door de aandacht te vestigen op verschuivende zwaartepunten van het Nut in de loop der eeuwen.

Tenslotte keer ik nog even terug naar het boek over leerzame Nutsprenten. Dit boek beschrijft de ontwikkeling en de betekenis van schoolprenten binnen het bredere kader van volkseducatie. Bijzonder is dat het bestaat uit twee (niet geheel parallel lopende) verhaallijnen met evidente verschillen in diepgang: de tekstlijn en de beeldlijn. De tekstlijn is een met de nodige noten gefundeerde historische analyse. Deze verhaallijn bestaat uit de doorlopende teksten van zes hoofdstukken, in feite een reeks van gedocumenteerde studies. De beoordeling ervan door deskundigen vond plaats op basis van manuscripten zonder enig beeldmateriaal. Deze teksten zijn derhalve te lezen zonder raadpleging van enige illustratie. Het hoeft niet, ik beveel dat ook niet aan, maar het kán. Door diverse redactionele aanpassingen is de tekstlijn niet alleen toegankelijk voor professionals, maar ook voor relatieve buitenstaanders die meer diepgaand geïnteresseerd zijn. De beeldlijn is bedoeld voor de meer globaal geïnteresseerde lezers. Deze verhaallijn bestaat uit per hoofdstuk geordende afbeeldingen die van ruime bijschriften zijn voorzien. Indien deze in de aangegeven volgorde worden doorgenomen, kan de beeldlijn in 1 á 2 uur worden doorgenomen als een soort stripverhaal dat spronggewijze langs een selectie van hoofdpunten uit de geschiedenis van de Nutsprenten loopt. Hierover nog een persoonlijke bekentenis: met name de beeldlijn was voor mij een echt avontuur. Het was voor het eerst in mijn loopbaan dat ik als auteur aan een boek heb gewerkt waarin ik welbewust gestreefd heb naar popularisatie. Wat me daarbij voor ogen stond, valt het beste te verwoorden met de zin waarmee ik vanmiddag begon: Mooie plaatjes met aardige praatjes, dat zijn de meest begeerde leatuurpareltjes voor laag- én hoog-geletterden. Of ik in die opzet enigermate geslaagd ben, is aan de kijklezers. ■

- 1 Het boek *Leerzame Prentjens voor de Jeugd*, hierna afgekort als LPvdJ, is uitgegeven door Matrijs te Utrecht.
- 2 Zie B. van Selm (1992). Onderzoek naar volkslectuur in de vroegmoderne tijd. In B. van Selm, *Inzichten en Vergezichten* (62-76). Amsterdam: De Buitenkant.
- 3 In het officiële verslag betreffende het Nutsbesluit wordt gesproken over 'prentjens' (met N), zie Stadsarchief Amsterdam, nr. 211, 1131, Handelingen 1e stuk, p. 155. In het manuscript wordt gesproken over 'prentjes' (zonder N), zie LPvdJ, p. 54.
- 4 Archief Uppsala University, Inventaris Linnaeus, o.m. nr. L4536.2.95-96.
- 5 Het Utrechts Archief, Notariële Akten, o.m. nr. U250a2, nr 70.
- 6 Zie Bibliotheek Universiteit Utrecht, o.m. nr. MAG: R qu 302.
- 7 Het Utrechts Archief, nr. 733, 3, notulen dd 14 december 1791.
- 8 Stadsarchief Amsterdam, nr. 211, 1131, Handelingen 1e stuk, p. 155
- 9 LPvdJ, p. 130-192.
- 10 Ibidem, p. 86.
- 11 Ibidem, p. 53.
- 12 Ibidem, p. 39.
- 13 Tussen 1800 en 1900 kende iedereen het verschijnsel volks- en kinderprent, later ook centsprent genoemd vanwege de prijs van ca. 1 cent per stuk. Er waren in deze eeuw veel Nederlandstalige (Nederland en Vlaanderen) uitgeverij op dit gebied actief en werden er per jaar miljoenen Nederlandstalige prenten verkocht (zie LPvdJ, p. 44). Om een indruk te krijgen van de distributiegraad kan deze omvang worden afgezet tegen de totale Nederlandse bevolking. Na de Franse tijd (1814) had Nederland (Noordelijke Nederlanden) een bevolkingsomvang van ca. 2 miljoen (zie: E.H. Kossmann, *De Lage Landen 1780-1940*, p. 36), tegen 1900 ging het om ca. 5 miljoen (zie A. van der Plaats, *Overzicht van de Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs in Nederland*, p.161/164), waarvan ca. 12 % in de volksschool leeftijd van 6/12 jaar, d.w.z. ca. 600.000 in 1897 (Ibidem, p.162).

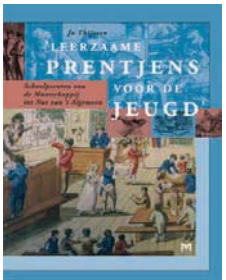
Per prent waren de verschillen in omzet groot, maar van bepaalde prenten uit de derde Nutsreeks zijn tienduizenden exemplaren gedrukt. Of om een andere maat per prent te nemen: volgens kinderprentexpert dr. R.N.H. Boerma kon van één hout blokje een aantal van 5000 prenten worden gedrukt, daarna moest een nieuw houtblokje worden gesneden. Er zijn prenten uit de eerste Nutsprentenreeks bekend waarvoor tenminste 4x een houtblokje is gesneden (zie LPvdJ, p. 67).

- 14 LPvdJ, p. 54.
- 15 Ibidem, p. 54.
- 16 Aldus het in 1852 verschenen programma van het Nut: zie Bijzondere Collecties Bibliotheek Universiteit Leiden, Stijthoff-archief, deel A, fiche 13.
- 17 Het lidmaatschap van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen was formeel voor iedereen toegankelijk, maar vanwege de hoogte van de contributie gold de facto een beperking. De contributie bedroeg een ducaat ofwel vijf gulden en vijf stuivers per jaar in een tijd dat het inkomen voor de bovenkant van het 'gemeene volk' zo'n 200 gulden per jaar bedroeg (zie LPvdJ, p. 17).
- 18 Zie B. Kruithof, B. (2006). *Godsvrucht en goede zeden bevorderen*. Het burgerlijk beschavingsoffensief van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. In N. Bakker, R. Dekker & A. Janssens (Eds.), *Tot Burgerschap en deugd. Volksopvoeding in de negentiende eeuw* (pp. 69-79). Hilversum: Verloren.
- 19 Boing, D. (1789). *Wie is de Braave Man in 't gemeen Burgerlijk leven?* Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Zie Nutsarchief Edam, nr. 28, *Prijzverhandelingen* deel II.
- 20 Zie o.m. Mulder, E. (1985). *Beroepsbekwaamheid en beroepszedeeljkheid in de negentiende en twintigste eeuw*. In B. Kruithof, J. Noordman & P. de Rooy (Eds.), *Geschiedenis van Onderwijs en Opvoeding*. (III ed., pp. 355-370). Nijmegen: Sun.
- 21 Zie met name: Messchert, W. (1821). *De drie gebroeders Belestijn, of de zucht tot standverwisseling*. Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Zie Nutsarchief Edam, nr. 241, *Prijzverhandelingen* deel XVIII.

Volksschoolklas uit een Nutsprentenserie. Het Nut beoogde klassikaal onderwijs met deugdelijke onderwijsmiddelen, met kinderen in ordentelijke schoolbanken, in schone, lichte lokalen. (Bron: LPvdJ, p. 127)

nut

Thijssen, J.G.L., *'Leerzame prentjens voor de jeugd'*. Schoolprenten van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 2009. ISBN 978-90-5345-373-5, Genaaid gebonden met stofomslag, 216 blz.

Deze uitgave, die in samenwerking met de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen tot stand is gekomen, is tot 15 oktober met €,- korting te bestellen bij Uitgeverij Matrijs: www.matrijs.com